

סימן ז

שיטת הרמב"ם בדין טוחן

א. ביאור הגדר של "כדי לבשלו" בדעת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (פ"ז ה"ה) וז"ל: "המחתך את הירק מעט מעט לבשלו הרי זה חייב, שזו המלאכה תולדת טחינה, שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה; וכל העושה דבר הדומה לזה הרי זה תולדת טוחן". ובפ"ח (הט"ו) כתב הרמב"ם: "הטוחן כגרוגרת חייב. וכל השוחק תבלין וסמנין במכתשת, הרי זה טוחן וחייב. המחנתך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן". ובפ"ח (ה"ח) כתב הרמב"ם: "המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו, הרי זה תולדת טוחן וחייב". וראשית דבר יש להעיר, שהגדר "כדי לבשלו" והגדר "דק דק", לא הוזכרו בפ"ח. ולכאורה שם מובאות המלאכות ועיקר גדריהן, והיה לו לרמב"ם להזכיר שם את התנאים הללו. אולם על כרחנו צריך לומר, שהרמב"ם מתבסס בדבריו על מה שכבר כתב בפ"ז; וכמו שרואים שבריש פ"ז (ה"ב) הוא כותב שהחופר והעושה חריץ הם בכלל חורש, ולא הזכיר זאת בעיקר דין חורש, וכן הוא מזכיר (שם ה"ג) את נטיעת האילנות והברכתם והרכבתם, ולא חזר על כך בפ"ח בעיקר דין זורע, אע"פ שאלו הם מקרים שיש בהם חידוש מהותי (בעיקר עשיית החריץ וההברכה וההרכבה). וכן רואים שבעניין שף לשון של מתכת, הרמב"ם מזכיר (פ"ז ה"ה) שצריך שיהיה כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב, שזו נתינת גדר במלאכה, ובכל זאת אין הוא חוזר על כך כשעוסק בעיקר מלאכת טוחן.

ועכ"פ ברור, שגדר זה של "כדי לבשלו" מלמד את העיקרון שלפיו צריך שהירק לא יהיה ראוי לאכילה כפי שהוא, וכגדרו של המיוחסים לר"ן. והסברה העיקרית העומדת ביסוד העניין היא כפי שכתב הרא"ש, שאין לך דרך אכילה גדול מזה, ולא הוי דומיא דמלאכת המשכן, שם היתה טחינה שנועדה להכשיר את הסממנים לבישולם ולצביעה בהם. ונראה שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו, שפירש (הל' שביתת עשור פ"א ה"ג): "ומותר לקנב את הירק ביום הכיפורים מן המנחה ולמעלה. ומהו הקינוב, שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה" - וזהו פירושו לקינוב ירק שהוזכר להיתר בגמ' (קיד ע"ב). ופשוט שם בסוגיה ולכל הראשונים שאין כאן היתר לאיסור דאורייתא, והילפותא שהוזכרה

רעח

שם היא אסמכתא בעלמא. ואם כן מוכח, שקיצוץ העלים אין בו משום טוחן דאורייתא. וסתם קינוב וקיצוץ הוא כדרך הקינוב והקיצוץ, שהוא חיתוך דק דק. וכן נראה שהבין הרמב"ם, שנקטו דוקא סילקא שדרכו להתבשל כמבואר בברכות, וכפי שהבין המיוחסים לר"ן, ולכן היה פשוט לו שגדר האיסור הוא רק באופן שצריך אחר כך בישול.

לדעת הרמב"ם אין היתר של "לאלתר" בטוחן ודלא כהרשב"א

אמנם נראה, שלדעת הרמב"ם אין היתר של "לאלתר", כפי שכתב הרשב"א בתשובה (ח"ד סי' עה) וכדלקמן, דלא הוזכר עניין זה בדבריו. ואע"פ שבחיתוך ירק צריך לבשלו, ואם כן אין זה לאלתר מצד המציאות, אבל בעיקרון ניתן להתחייב משום טוחן גם בטחינה לאלתר¹. ולכן נראה, שבשחיקת תבלין במכתשת, שיש בו איסור דאורייתא, וכמבואר ברמב"ם (פ"ח הט"ו ופכ"א ה"כ), כיון שאין הוא תיקון האכילה עצמה, אלא רק הכשר של תבשיל אחר שכבר הוכן לאכילה - יהיה בו איסור דאורייתא, גם אם הוא ישחוק את התבלין לצורך נתינתו במאכל ואכילתו לאלתר (ואולי משום כך גזרו את כל הגזירה של תרופה משום שחיקת סממנים, כיון שאף אם הוא יקח את התרופה לאלתר, עדיין יהיה בכך איסור דאורייתא).

ביאור דברי הכסף משנה בדעת הרמב"ם לפי גרסת ספרים מדויקים

והכסף משנה (פכ"א ה"ח) כתב וז"ל: "נראה שרבינו מפרש, דדוקא נקט סילקא שחותכין אותה דק דק לבישול, והוא הדין לשאר ירקות שחותכין אותם דק דק לבישול. ואפשר דאפילו הן נאכלות כמו שהן חיות, אם חתך אותו דק דק לבישול נמי מיחייב, אבל אם רוצה לאוכלן חיים - אפילו חתכן דק דק לית בו משום טוחן, ואפשר דאפילו איסור דרבנן לית בהו ואין דרך טחינה בכך. והיינו דכדי לומר דמיתסר לרסקן מדרבנן משום דמיחזי כטוחן, אהדר אשחת וחורבין לפני הבהמה, ומיהו יש לדחות דלישנא דמתניתין דפרק מי שהחשיך נקט", עכ"ל. וכך היא

1. והמנחת חינוך (מוסה"ש אות ח') כתב, שסברת הרמב"ם היא מעין סברת הרשב"א. ונראה שכוונתו כנ"ל, דלשניהם פשיטא שנאסרה רק טחינה שאינה דרך אכילה; אבל נראה שהגדרים הם שונים, וכנ"ל. ובמנ"א (הערה 42) כתב בשם המנ"ח שדברי הרמב"ם נוטים לשיטת הרשב"א, אבל לא נראה שזו כוונת המנ"ח וכוונת הרמב"ם, וכנ"ל.

הגרסה במהדורת פרנקל, וכן כתוב בב"י (סי' שכא). ולפי גרסה זו², הכס"מ מדבר על שני סוגי מקרים שונים: בתחילה הוא מדבר על טוחן כאשר אחר כך מבשל את הירק, ומסתפק לגבי ירק שנאכל כפי שהוא חי, אם כשחותכו לבישול יש בו איסור דאורייתא אם לאו. ולאחר מכן הוא עובר לדבר על טוחן כאשר הוא אינו מתכוון לבשל את הירק, אלא מתכוון לאוכלו כפי שהוא, והוא אומר על כך שבדאי אין בו איסור דאורייתא, והוא מסתפק שאולי אין בו אפילו איסור דרבנן, כיון שאין דרך טחינה בכך. ולכן הוא ממשיך ואומר שאם אכן אין בו אפילו איסור דרבנן - מובן מדוע הרמב"ם נצרך להגיע לשחת וחרובין כדי לומר שיש איסור בדבר, כיון שבמקרה הרגיל אין אפילו איסור דרבנן.

גרסה אחרת בכסף משנה והקשיים שבה

ואולם בדפוס וילנא הגרסה היא: "ואפשר דאפילו הן נאכלות וכו' דק דק לבישול אסור, ואפשר דאפילו איסור דרבנן לית בהו" וכו'³. וכך גם ציטט את דבריו במנוחת אהבה (ח"ב פ"ח הערה 40). ולפי גרסה זו, יוצא שהאפשרות שלא יהיה בכך אפילו איסור דרבנן אינה עולה על המקרה שהוא טוחן לאוכלו חי אלא על טוחן לאוכלו מבושל. ולא נראה שאפשר לומר כן אליבא דאמת, דהרמב"ם סתם דבריו ואמר שהחותך ירק דק דק כדי לבשלו חי, ולא יתכן שבאמת הדבר יהיה מותר אם ירק זה נאכל (גם) כמות שהוא חי. ובשלמא אם אין דרך לאוכלו כלל על ידי בישול, והוא משנה לגמרי מהדרך - שפיר יש לומר שלא על כך מדבר הרמב"ם, והוי שינוי גמור⁴. אבל אם הוא נאכל גם כמות שהוא חי, והוא בכל זאת חותכו על מנת לבשלו - מהיכא תיתי להתיר את הדבר לכתחילה. וביותר קשה, דלפי זה אין קשר ואין מובן להמשך דברי הכס"מ, שהעלה את האפשרות שאולי משום כך הביא הרמב"ם את איסור חיתוך החרובין והשחת, כיון שבסתמא דמילתא הדבר היה צריך להיות מותר. ולפי הבנה זו, אין קשר בין המקרה של שחת וחרובין,

2. שהיא נראית הנכונה, גם בגלל דיוק הדפוסים וכתבי היד שעל פיהם נקבע הנוסח במהדורת פרנקל, וגם בגלל התאמת נוסח זה לנוסח שבבית יוסף.
3. דהיינו, שבתחילה נאמר לשון של איסור ולא של חיוב, והושמט לגמרי המשפט: "אבל אם רוצה לאוכלן חיים אפילו חתכן דק דק לית בו משום טוחן".
4. אלא שזה קשה מצד עצמו, דמהיכא תיתי להתיר לגמרי לכתחילה דבר שהוא שינוי, ובדרך כלל צריך להיות בכך עדיין איסור דרבנן.

שאינן הוא מתכוון לבשלו, ובין המקרה שעליו מדבר הכס"מ, שהוא מתכוון לבשלו אחר כך; דלפי זה הרמב"ם היה יכול להביא כל דבר שהוא, והוא היה אסור, ושאינן חותך ירק שאינן דרכו להתבשל, והוא חותכו לבשלו, שזה שינוי גמור ולכן הוא מותר. ועל כרחק הנידון היה על חיתוך שלא על מנת לבשלו, וזהו בדיוק הנידון של שחת וחרובין. ואם אכן במקרה זה היה צריך להתיר לכתחילה - היה צריך באמת להביא דוקא את המקרה של שחת וחרובין כדי לאסור.

מסקנות בדעת הרמב"ם

היוצא מכך, שברור שיש איסור לחתוך ירק, אם דעתו לבשלו, אף אם הוא נאכל כמות שהוא חי. ומסתבר יותר שיש בו איסור דאורייתא גמור, דעדיין היה הרמב"ם צריך לחלק בין ירק שדרכו להתבשל בלבד ובין ירק שאינן דרכו להתבשל בלבד. ואדרבה, בסתמא דמילתא הירק שעליו מדובר הוא ירק שנאכל גם כמות שהוא חי, ובכל זאת הרמב"ם סותם ואומר שיש בכך חיוב טוחן. ועכ"פ ודאי שיש בכך לכה"פ איסור דרבנן. ומכך יש להסיק, שגם במקרה של תבלין, שהוא כדוגמת ירק שדעתו לבשלו, וכנ"ל, אם הוא נאכל גם כמות שהוא בלי להינתן בתבשיל, והוא טוחנו - יהיה בכך איסור, ונראה כנ"ל שאיסור זה הוא מדאורייתא.

יישוב קושית הרמ"ך

ובזה יש ליישב את קושיית הרמ"ך (ה"ד בכס"מ פ"ז ה"ה), וז"ל: "הוה ליה לפרש דוקא ירק שאינו נאכל חי, אבל ירק הנאכל חי כגון שום וכיוצא בו מותר לחתכו כמו הפת, כי היכי דלא תיקשי ליה יה"כ שמותר בקניבת ירק, וצ"ע, עכ"ל. ולפי הנ"ל אכן לא היה לו לחלק בין סוגי הירקות הללו, כיון שכל עוד הוא מתכוון לבשלו, יש בכך חיוב דאורייתא. ולא קשה מידי מקניבת ירק, דשאני התם שהוא אוכל את הירק כפי שהוא בלי לבשלו, וכמו שהתבאר לעיל, שהירק עומד לאכילה לאחר שהוא מקצצו ומתקנו. וגם אין צורך להגיע לכך שקיצוץ זה הוא בחתיכות גדולות, כפי שהסבירו התוס', וכפי שרצה המנחת חינוך (מוסך השבת אות ח') לומר בדעת הרמב"ם; דמסתימת לשונו בעניין הקיצוץ ביוה"כ, נראה שמדובר שהוא עושה כפי שנהוג לעשות, ואין בכך הגבלה של חיתוך באופנים מסוימים דוקא.

ב. הקשיים בדברי הרמב"ם בהמשך ההלכה

ובהמשך דבריו (פכ"א ה"ח ס"ם) כתב הרמב"ם: "לפיכך אין מרסקין לא את

השחת ולא את החרובין לפני בהמה, בין דקה בין גסה, מפני שנראה כטוחן. אבל מחתכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים, שאין טחינה בפירות. ומתירין אלומות של עמיר לפני בהמה ומפספס בידו אלומות קטנות, אבל לא אלומות גדולות מפני הטורח שבהן, עכ"ל. וכתב על דבריו המגיד משנה: "ובמקצת ספרי רבינו ראיתי שאין טחינה אלא בפירות, ובמקצתן - שאין טחינה בפירות. ולא הבנתי אחת מן הנוסחאות, אבל הראשונה נראית יותר". וביאר את דבריו הכסף משנה שם וז"ל: "ונראה לי שטעמו מפני שהנוסחא שאין כתוב בה 'אלא', אי אפשר להעמידה כלל; דהיכי קאמר שאין טחינה בפירות, והא שחת וחרובין פירות ניהו וקא אסר לחתכם משום דנראה כטוחן. ואין לומר דהכי קאמר, מאי טעמא שחת וחרובין אינו אסור לחתכם אלא מפני שנראה כטוחן, אבל אינו חייב מפני שאין טחינה בפירות, דאם כן לא היה לו להפסיק ביניהם ב'אבל מחתכין את הדלועין לפני הבהמה' וכו'. לפיכך נראה לו לרב המגיד שעיקר הנוסחא שאין טחינה אלא בפירות, כלומר ומשום הכי אסור לרסק שחת וחרובין בפירות ניהו, אבל דלועין ונבלה מותר לחתכם דלאו פירות ניהו, הילכך לא מיחזי כטוחן. אלא שקשה לו דלועין נמי פירי ניהו ולא גרעי מירק, ומפני כך כתב שלא הבין אחת מהנוסחאות". והכס"מ עצמו נקט כהאפשרות השניה "שאין טחינה בפירות", וזהו נימוק לפטור מדאורייתא של שחת וחרובין, "ואע"פ שהפסיק ביניהם דמחתכין את הדלועין, איכא למימר דבתר דסיים כל הני דיני אהדר למיהב טעמא לפטורא דמרסק שחת וחרובין".

אמנם גם הסברו של הכס"מ קשה, דהפסק זה הוא דוחק גדול, והיה לו לרמב"ם לומר את הטעם בסמוך לדין עצמו, ולא לחכות לסיום הדינים⁵. ומלבד זאת קשה, דאם שחת נחשב פירות, ולכן אין בו איסור דאורייתא - מדוע חיתוך הירק יש בו משום טוחן, ובמה השחת נחשב פירות יותר מאשר הירק. והחזון איש (סי' נז ד"ה ודברי הר"מ) כתב וז"ל: "ודברי הר"מ [פכ"א ה"ח] הניחם המ"מ בצ"ע, וכן הכ"מ האריך אבל לא נתיישבו עדיין. ואפשר דתיבת 'בפירות' ט"ס וצ"ל 'בחתכות', ו'מרסקין' שהזכיר בשחת וחרובין היינו 'מחתכין' וכמו שפיר' רבינו במשנה וכן פירש רש"י, והיינו בחתיכות גדולות", עכ"ל. וגם דברים אלו קשים מאד, דמהיכא תיתי לשנות הגרסה, ואין כזו בשום כתב יד ובשום דפוס קדום. וגם לפי גרסתו לא מובן מה המשמעות שאין טוחן בחתיכות, הרי יכול להיות טוחן

5. וגם אין זה ממש סיום הדינים, כיון שישנם עוד דינים בהמשך.

בחתיכה, אם הוא יבוא לטחון אותה לגודל קטן יותר. וגם קשה, שלשיטתו יש עכ"פ טוחן בחתיכות, ורק בחתיכות גדולות אין טוחן, ואם כן היה הרמב"ם צריך לומר בחתיכות קטנות. והרב קאפח הוסיף להקשות על הרב המגיד, שלא יתכן לומר שאין טחינה אלא בפירות, דלפי זה לא יובן מדוע יש חיוב טוחן בחיתוך ירק דק דק. ולכן הוא כתב שהנימוק "שאינן טחינה בפירות" אכן עולה על הדין האחרון, וכוונת הרמב"ם היא להסביר שבדלועין אין טוחן, כיון שהוא נחשב פרי. ושחת אינה פירות, כיון שהיא תבואה שלא הגיעה לסוף בישולה, וחרובין אינן פירות כיון שיתכן שמדובר בחרובין שהם מין קטנית או בחרובין גרועים שמאכילים אותם לבהמה בלבד, והם נחשבים כירק ולא כפירות. אולם גם הסברו נראה קשה, כיון שלא מובן מדוע דלועין הם יותר פירות מאשר שחת וחרובין. ואפילו אם נאמר שהחרובים הם גרועים, וראויים למאכל בהמה בלבד - מדוע הדלועין אינם נחשבים כך, ואם נאמר שהדלועין ראויים גם לאכילת אדם - אם כן מדוע שלא נאמר כך גם בחרובין. ומלבד זאת לא מיושב, שסוף סוף דין חיתוך הנבלה מפסיק עדיין בין הנימוק של אין טחינה בפירות ובין המקרה של דלועין.

המושג "פירות" משתנה בעניינים שונים בש"ס וברמב"ם

והנה, ראשית דבר יש להקדים, שהמושג "פירות" משתנה מאד בהקשרים שונים בש"ס וברמב"ם. יש לפירות משמעות של פירות האילן לאפוקי פירות האדמה, ויש לפירות משמעות של פירות עץ ואדמה ולאפוקי תבואה ושאר אוכלין, ויש משמעות שכוללת גם את התבואה ואת כל תנובת הארץ ולאפוקי דברים שאינם גידולי קרקע. וכגון (הל' נדרים פ"ט ה"ב): "הנודר מפירות השנה אסור בכל פירות השנה ומותר בגדיים ובטלאים ובחלב ובביצים ובגוזלות". וכן (הל' תרומות פ"א ה"ב): "פירות א"י שיצאו חוצה לארץ - פטורין מן החלה ומן התרומות ומן המעשרות, שנאמר 'אשר אני מביא אתכם שמה', שמה אתם חייבין בח"ל פטורין. ואם יצאו לסוריא חייבין מדבריהם, וכן פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה". וכן (הל' תרומות פ"ה ה"ב): "אין תורמין פירות הארץ על פירות חוצה לארץ וכו', ולא מפירות שאינן חייבין בתרומה כגון לקט שכחה ופיאה או פירות שנתרמה תרומתן על פירות שחייבין בתרומה, ולא מפירות שחייבין בתרומה על פירות הפטורין, ואם תרם אינה תרומה". וכן (הל' מעשר פ"ב ה"ד וה"ה): "פירות שהן ראויין לאכילה בקטנן כגון הקישואים והמלפפונות וכו', אי זו היא עונת המעשרות משיגיעו הפירות להזריע ולצמוח, הכל לפי מה שהוא הפרי. כיצד וכו', התבואה - משתביא שלישי, התלתן - משתהיה זרעה ראוי לצמיחה אם נזרע" וכו'.

ל"פירות" ישנה גם משמעות של אוכלין העומדים לאכילה

ויש משמעות שכוללת את כל האוכלין העומדים לאכילה, לאפוקי כל דבר שאינו עומד לאכילה, וכגון (הל' חמץ ומצה פ"ה ה"ב): "ומי פירות הן כגון יין וחלב ודבש וזית ומי תפוחים ומי רמונים, וכל כיוצא בהן משאר יינות ושמנים ומשקין", וכן (הל' נדרים פ"ה ה"ט וה"י): "ואם נאסר בפירות אלו ונתערבו באחרים, אם יש בהן טעם דבר האסור - אסורין, ואם לאו - מותרין. כיצד, נאסר בבשר או ביין - הרי זה מותר לאכול מרק וירקות שנתבשלו עם הבשר ועם היין, אע"פ שיש בהן טעם הבשר או טעם היין". וכן ישנה משמעות של כל האוכלין ולאפוקי משקין, וכגון (הל' ברכות פ"ח ה"ב): "אם היו משקין - בולען ומברך עליהן בסוף, ואם היו פירות שאם זרקן ימאסו, כגון תותים וענבים - מסלקן לצד אחד ומברך ואחר כך בולען, ואם אינן נמאסין כגון פולים ואפונים - פולטן מפיו עד שיברך ופיו פנוי ואחר כך אוכל", וכן (הל' תפילה פ"ז ה"ט וה"ז): "באלו צריך להשלים מאה ברכות מן הפירות. כיצד, אוכל מעט ירק ומברך לפניו ולאחריו, וחוזר ואוכל מעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו, ומונה כל הברכות עד שמשלים מאה בכל יום".

ישנן משמעויות נוספות, ובכל מקרה יש להבין מההקשר מה המשמעות הנכונה

ויש משמעות של תוצרת ותוספת על הקרן, שאינה קשורה דוקא לאוכלין ולקרקע, אלא לכל דבר שיש לו קרן ופירות ואפילו בהשכרת בית או בעל חיים וכדומה, שגוף הדבר נחשב הקרן ודמי השכירות נחשבים לפירות. ויש משמעות הכוללת את כל מה שאינו מטבע וכמבואר בפרק הזהב, ויש משמעות הכוללת את כל מה שאינו כלי, וכמבואר בקידושין (כח ע"ב) וברש"י שם (ד"ה ופירי נמי): "כל מידי דלא הוי כלי פירי קרי ליה". ומושג זה מוזכר באלפי מקומות ובכל פעם צריך להבין את עניינו בהתאם להקשר בו הוא מוזכר, ואין אפשרות לקבוע בסכינא חריפא שהמשמעות היא דוקא אחת מכל הנזכרות לעיל.

הסתירה בין המשניות מתפרשת בפשטות לפי מושגי טרחה בבהמה ומוקצה

והנה, לכאורה צריך להבין כבר בדברי המשניות, מדוע מצד אחד אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה, כמבואר בדף קנ"ה ע"א, ומצד שני מחתכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים, כמבואר בדף קנ"ו ע"ב. ורש"י פירש שבמשנה השניה הבעיה היחידה שקיימת היא רק בעיה של מוקצה, דהוא כתב (ד"ה ואת הנבלה): "שנתנבלה היום ובין השמשות היתה עומדת

לאדם, ואפילו הכי מחתכין⁵, עכ"ל. והגמרא באמת מסבירה שמשום שפוסקים כר' שמעון לכן אין בעיית מוקצה. וגם במשנה הראשונה רש"י מתייחס אך ורק לבעיית הטירחא, ובאמת גם בסוגיות הגמרא דנים שם רק מצד שווי אוכלא ומיטרח באוכלא.

לפי הרמב"ם האיסור שעליו מדובר הוא מדין טוחן

ואולם הרמב"ם מזכיר את המשניות הללו בהקשר של מלאכת טוחן, ואת האיסור במקרה הראשון הוא מנמק דהוא משום שהוא נראה כטוחן. וגם בתוספתא שבת (פט"ו ה"י) נאמר: "אין מרסקין דבילה וגרוגרת וחרובין בשבת לפני הזקנים, אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור", ע"כ. ורואים שהדבר נאסר גם לבני אדם, ולא רק לבהמה; דהיינו, שהאיסור איננו רק מצד טירחא לבהמה, אלא מצד סרך מלאכת טוחן. וכיון שכך צריך להבין מדוע במשנה הראשונה יש בעיה של סרך טוחן ובמשנה השניה אין בעיה כזו.

יישוב הסתירה במשניות וביאור דברי הרמב"ם

ונראה שבאמת בשני המקרים אין בעיה של טוחן דאורייתא, כיון שמדובר על דברים שעומדים לאכילה כפי שהם, וזו כוונת הרמב"ם באומרו "שאין טחינה בפירות". וכוונתו באומרו "פירות" היא למשמעות של כל הדברים שראויים לאכילה כפי שהם⁶, וכפי המשמעות הרביעית שהוזכרה לעיל. וכיון שכל הדברים הללו: השחת, החרובין, הדלועין והנבלה, ראויים לאכילה בהתאם למה שהם מיועדים (לבהמה, והחרובין והדבילה והגרוגרת גם לאדם), לכן אין בהם טוחן דאורייתא.

ואולם עדיין אמורה להיות בהם בעיה של מיחזי כטוחן, אלא שבכך יש הבדל בין שני המקרים: המלאכה המקורית של טחינה נעשית בדרך של כיתות וכיתוש על ידי הריחיים, בין אם היא נעשית על ידי בהמה, ובין אם היא נעשית על ידי רוח או מים; ושחיקת הסממנים גם היא היתה נעשית בדרך של כתישה במכתשת. ואילו חיתוך הירק דק הוא רק תולדה של מלאכת טוחן, ומשום שלמרות שהתוצאה הסופית היא זהה, שהגוף הגדול מתחלק לחלקים קטנים, בכל זאת

6. וכן כתב מרכה"מ.

אופי המלאכה הוא שונה, דכאן נעשית המלאכה על ידי כתישה וכאן על ידי חיתוך⁷. ולכן יש הבדל בין המקרים: המקרה הראשון הוא בדרך של ריסוק, וזו פעולה שנעשית בדיוק כמו הטוחן דאורייתא המקורי, ולכן גזרו על מקרה זה, כיון שהוא נראה כטוחן. אבל במקרה השני המעשה נעשה בדרך של חיתוך, ובזה הוא שונה מהמלאכה דאורייתא גם בדרך המלאכה וגם בדבר שבו נעשית המלאכה, ולכן על כך כבר לא גזרו, דעל כך כבר לא שייך לומר שהוא נראה כטוחן, בגלל רוב ריחוקו מהמלאכה עצמה.

ולפי זה יוצא, שדברי הרמב"ם שאין טחינה בפירות נכונים בעיקרון על כל המקרים, אלא שבמקרה הראשון הם פחות נזקקים, כיון שבסופו של דבר הדבר אסור מדרבנן. אבל במקרה השני שהרמב"ם בא להתיר היתר גמור, הוא הוצרך לנמק להדיא את הנימוק שאין טחינה בכל האוכלין שעומדים לאכילה, שהם הם הפירות; והיינו לשיטתו, שהמלאכה נאסרת רק במציאות שהדבר עומד להתבשל או שהוא ניתן במאכל כתבלין בלבד, ואין הוא עומד לאכילה כפי שהוא.

אלא שעדיין יש לשאול, מדוע הרמב"ם מאזכר כהקדמה להלכה את הדין של חיתוך ירקות דק דק שנאסר משום תולדת טוחן; והלא עיקר האיסור הוא דוקא הטחינה הרגילה של חיטים בריחיים שלהם, שהם המקרה הדומה יותר לדבר שאותו הוא בא לאסור, שהוא הריסוק של השחת והחרובין. אמנם נראה, שמקרה זה הוא בכל זאת יותר קרוב לאיסור שבאים לאסור, כיון שהירק מחוסר ביטול בלבד, ואילו החיטים שנטחנות בריחיים עדיין זקוקות לגיבול ולישה ואפיה, וריחוקן מלהיות אוכל הוא גדול הרבה יותר. וכן הסממנים אינם אוכלין כלל. ולכן המקרה הקרוב ביותר לריסוק אוכלין גמורים הוא דוקא חיתוך הירק, שהוא כבר קרוב להיות אוכל גמור, ומשום שיש בו איסור דאורייתא, באים לאסור גם ריסוק של אוכלין גמורים.

התאמת דברי הרמב"ם לסוגיה של אין מרסקין שחת וחרובין

ועדיין צריך להבין בדעת הרמב"ם, כיצד דבריו מתיישבים עם סוגית הגמרא בדף קנ"ה, דמבואר בה שיש איסור של מיטרח באוכלא, ולא הוזכר בה האיסור של נראה כטוחן; וכמו שהקשה השואל בשו"ת הרשב"א שהוזכר לעיל (והרשב"א

7. וכמו שכבר הגדירו הערוך והר"ח חילוק זה בדבריהם, וכנ"ל.

שם ענה לשואל שהוא מסכים אתו בטענתו כנגד הרמב"ם). וכאשר הגמרא שאלה על רב הונא שהתיר למיטרך באוכלא, מדוע נאסר לרסק שחת וחרובין, הוא נאלץ לומר שהדבר הוא משום שהם קשים, ולכן מלכתחילה אינם נחשבים אוכלא ולכן יש לאסור; והיה יכול לומר שהם רגילים, ובכל זאת יש לאסור משום שנראה כטוחן. והכס"מ תירץ, שהגמרא אינה מדברת שם על דיני טוחן אלא על דיני מיטרך באוכלא. אבל זה קשה, דאף שאין זה הנושא, בכל זאת אין אפשרות להקשות על רב הונא מדוע הדבר נאסר, דעל"פ יש לאסור את הדבר משום מיחזי כטוחן. וגם לא מובן, כמו שהקשה הרב המגיד, מדוע הרמב"ם השמיט את האוקימתא שעשתה הגמרא שם אליבא דרב יהודה, שההיתר לחתוך נבלה לפני הכלבים הוא דוקא בנבלה קשה שאי אפשר לאוכלה בלי חיתוך, דשוויי אוכלא משוינון, ואם היא רכה אזי אסור לחותכה, דמיטרך באוכלא לא טרחינון.

ונראה שהרמב"ם הבין, שהדיון שעליו מדובר בסוגיה דמיטרך באוכלא ושוויי אוכלא, לא נאמר דוקא על מיטרך לבהמה ולשוויי לבהמה, אלא זהו דיון כללי על כל טחינה מסוג כזה, ואף שהוא טוחן לאדם. והמחלוקת אם מותר לשוויי אוכלא היא בעצם מחלוקת אם מותר לטוחן דבר שעומד לאכילה לאחר הטחינה, וזו בדיוק השאלה אם יש טחינה בפירות אם לאו. וההכרעה להלכה היא כדעת רב יהודה שמותר לשוויי אוכלא, דהיינו שאין טחינה בפירות וכמו שכתב הרמב"ם. וכאשר הגמרא הקשתה על רב הונא מדוע נאסר ריסוק השחת והחרובין, שהרי הדבר עומד מוכן לאכילה ואין כאן אלא רק מיטרך באוכלא, היה ברור לגמרא שלא שייך לאסור משום שנראה כטוחן; כי אם באמת הדבר כבר עומד מוכן לאכילה, אין מקום לטעות בכך ואין לדמות זאת לטוחן. והסיקה הגמרא, שמדובר בכגון שאין זה עומד מוכן לאכילה, ולכן לדעת רב הונא יש לאסור משום שיש טחינה בפירות. ולדעת רב יהודה אין לאסור כיון שאין טחינה בפירות, ורק משום שהדבר נראה כטוחן יש לאוסרו.

ונראה, שהסיבה שהרמב"ם לא העמיד באוקימתא את המקרה של מחתכין דלועין ונבלה בכגון שהנבלה היא קשה, היא שהבין שאין זו ממש אוקימתא בדין והגבלתו למקרה זה בלבד. אלא העובדה שיש מציאות שבה יש בחיתוך הנבלה משום שוויי אוכלא, גורמת לכך שחכמים לא רצו לגזור במקרה זה, ולכן אפילו בנבלה רכה הם התירו.